

AUDRIUS BEINORIUS

Vilniaus universitetas, Lietuva
Vilnius University, Lithuania

TANTRA INDIJOS KULTŪROJE IR KOLONIJINĖJE IMAGINACIJOJE

Tantra in Indian Culture and Colonial Imagination

SUMMARY

This paper attempts to reflect upon the historical and cultural changes related to the diverse constructions of Tantra by critically discussing various scholarly approaches to Tantra. The main questions addressed are: what do we know about the origins of Tantra?; how do we locate Tantric practices in a broader context of Indian religious history?; is there a single, unified, homogenous category nowadays described as „Tantrism“?; what special religious features could be attributed to it?; how was the phenomenon of Tantra imagined during the colonial period by Westerners and Indians? For purposes of answering these questions the article applies an analysis of historical and critical discourse. The conclusion is that Tantra was chosen for ideological colonial constructions of Indian „otherness“.

SANTRAUKA

Straipsnyje siekiama kritiškai išanalizuoti religinio tantrės fenomeno Vakaruose imaginacines konstrukcijas ir istorines percepcijos transformacijas. Ypatingas dėmesys skiriamas kolonijiniams orientalistų diskursams bei ideologinėms nuostatoms, kurios gaubė mokslines ir populiarias tantrės sampratas. Ar egzistavo toks reiškinys kaip vienalytis, homogeniškas „tantrizmas“? Kur slypi tantrizmo ištakos ir kokie tuomet pamatiniai jo bruožai? Tuo tikslu pasitelkiama istorinė ir kritinės diskurso analizės metodologija. Daroma išvada, jog nepaisant kontroversiško jos statuso Indijos religijos istorijoje, tantrą vakariečiai naudojo indiško „kitoniškumo“ konstravimui.

ĮVADAS

Terminas „tantra“ yra įprastas ir žinomas visiems Azijos religijų tyrėjams, nusakantis specifinę praktikos formą, turbūt jau nuo VII a. susiformavusią hinduizmo, budizmo ir džainizmo tradicijose. Dažniausiai „tantra“ apibūdinamos

RAKTAŽODŽIAI: tantra, hinduizmas, orientalizmas, kolonializmas, religijotyra.

KEY WORDS: tantra, hinduism, orientalism, colonialism, religious studies.

radikalios ir pavojingos praktikos, naudojamos tokiais vyraujančioje visuomenėje draudžiamais dalykais kaip seksualiniai santykiai su žemesnių sluoksnių moterimis, vyno ar mėsos vartojimas. Akademiniam lauke per pastaruosius kelis dešimtmečius tantras tyrimai tapo karšta tema, keliančia aršias diskusijas tarp mokslininkų. Kita vertus, populiarioje vaizduotėje tantra tapo atviro susižavėjimo objektu, neatsiejamu nuo ritualinio, sakralaus sekso ir siejama su „Kāma sūtra“ ir kitais Azijos erotiniais tekstais bei Vakarų okultinės tradicijos, pavyzdžiui, Aleisteras Crowley'aus „seksualine magija“.

Tačiau, kaip liudija šios religinės krypties tyrėjų, pavyzdžiui, André Padoux, darbai, kategorija „tantrizmas“, kaip koherentiška, vienaskaitinė sąvoka, yra palyginti naujoviškas konstruktas, atsiradęs mįslinguose XIX a. orientalizmo istoriografijos labirintuose. Misionierių ir orientalistų atrastas XVIII a., gana greit šis fenomenas buvo apibūdintas kaip vienas labiausiai gąsdinančių ir išsigimusių politeistinio indų mąstymo elementų, kaip „nemėgstamiausias hinduizmo studijų posūnis“ (Douglas R. Brooks). Tačiau mūsų dienomis tantra garbinama kaip „kosminio seksualumo ir dvasinės ekstazės kultas“. Nūnai pažvelgę į knygų lentynas matome pavadinimus: *Tantra: The Yoga of Sex*, *Tantric Sex: A Spiritual Path to Ecstasy*, *New Age Tantra Yoga*, *The Art of Sexual Ecstasy: The Path of Sacred Sexuality*, *Secrets of Western*

Tantra, Modern Sex Magick: Secrets of Erotic Spirituality, *Tantra without Tears*, *Sex Magic*, *Tantra, and Tarot*, *Oceanic Tantra*, *Tantra: The Supreme Understanding*, *Energy Ecstasy: A Practical Guide to Lovemaking Secrets of the East and West* ir t. t. Neabejotina, jog ši sąvoka nūnai yra giliai įsismelkusi į literatūrą, kiną, internetą, netgi skaitome apie „tantrines“ alternatyvaus roko grupes ar girdime muzikos atlikėjo Stingo teiginius, kad remdamasis tantrinėmis seksualinėmis praktikomis, jis pasiekia 7 valandų trukmės orgazmą.

Remdamiesi filosofo Michelio Foucault darbais apie seksualumą Viktorijos eroje, galime sakyti, jog tantra, kaip ir seksas, tapo nuolatinį diskursų apie draudžiamą slaptumą objektu. Pavyzdžiui, Hughas B. Urbanas teigia, kad tantra reprezentuoja idealią modernios Vakarų visuomenės religiją, kurioje puikiai suderinami dvasingumas ir juslingumas, mistinis patyrimas ir vynas, moterys ir turtas, todėl ji galėtų būti laikoma „idealiu keliu dvasiniams vėlyvojo kapitalizmo vartotojams“ (Urban 2003: 8).

Tačiau kas gi yra tantra? Ko gero, tai vienas iš nedaugelio visuotinai vartojamų terminų, neturinčių aiškaus apibrėžimo tiek akademiniam, tiek ir populiariam lygmenyje. Kaip teigė tantrinio budizmo tyrėjas Herbertas Guentheris, „tantra yra galbūt viena migločiausių ir labiausiai klaidinančių koncepcijų, kada nors gimusių vakariečių galvose“ (Guenther 1994: 102).

TANTRA INDIJOS KULTŪROJE

Sanskrito žodis „tantra“ atsiranda jau vedų literatūros laikais ir pasižymi ypač

skirtingų reikšmių gausa, nuo „audimo staklės“, „pluoštas“, „kilpa“, „rietinys“

(*Atharvaveda* 10.7.42) iki „daiktų esmė“ ar net „taisyklė, teorija ar mokslinis darbas“ (*Mahābhārata* 13.48.6). Egzistuoja dar kelios istorinės etimologinės versijos: nuo daiktavardžio *tanu* (kūnas) ar nuo *tantrī* (aiškinti), ar nuo *tatrī* (suprasti). Vis dėlto greičiausiai šis žodis, kildinamas iš sanskrito šaknies *tan* – „austi“, „įpinti“ ar „ištempti“, dažniausiai nusako tam tikrą tekstą ar tekstų grupę, kurie yra „nuausti“ iš ištemptų daugybės žodžių ar minčių gijų (Williams 1899: 436). Būtent „audimo“, „tempimo“ prasme šis žodis yra vartojamas įvairiuose vedų korpuso tekstuose siejant jį su ritualiniu veiksmu ar liturgija (*R̥gveda* 10.130.1–2; 10.71.9; *Atharvaveda* 10.7.42; *Bṛhadāranyaka Upaniṣad* 2.1.20; *Śatapatha Brāhmaṇa*, 1.4; etc.).

V a. pr. m. e. sanskrito kalbos sistemintojas Pāṇinis savo gramatikoje (1.4.54–55) tantras terminą aiškina per žodžio „svatantra“ pavyzdį, kas, anot jo, reiškia „nepriklausomas“ ar „apsigaubęs savo pluoštu/gijomis“. Leksikografo Amarasimhos parengtas sanskrito žodynas *Amarakoṣa* (apie IV–V a.) tantrą apibūdina kaip principą, doktriną ar mokymą (*śāstra*), tačiau nesieja su jokia konkrečia tekstų grupe, o tai verčia manyti, kad tuo metu tantriniai tekstai dar neegzistavo. O pavyzdžiui, *Kāmikā-tantra* pateikia tokią apibrėžimą: „Tantra yra taip vadinama, nes paaiškina (*tan*) sudėtingus ir gilius reiškinius, pirmiausia susijusius su tikrovės principais (*tattva*), sakraliomis mantromis, ir laiduoja išsivadavimą.“

Tačiau, kaip teigia vienas žymiausių nūdienos tantrizmo tyrėjų André Padoux, tokie tekstai gali nusakyti arba netai, ką mes šiandien vadiname „tantriz-

mo“ fenomenu. Todėl, pasak jo, tantrizmas yra neabejotinai Vakarų kūriny, nes indai tradiciškai žinojo tik įvairius tekstus, vadinamus tantromis (Padoux 1990: 31). Pati „tantrizmo“ samprata nukalama tik XIX a. Vieningo tokio reiškinių imaginacijos yra analogiškos „hinduizmo“ ar „lamaizmo“ konstruktams.

Tantrų autorystė irgi yra anoniminė. Budistinės tantras yra traktuojamos kaip slaptos Budos žinijos perdava, skirta pasikiems, itin pažengusiems mokiniais, arba kaip tam tikrų bodhisatvų (nušvitusių būtybių) apreiškimas. Daugelis hindų tantrų irgi deklaruoja savo mitinę antgamtinę kilmę, dažniausiai kaip *tantrāvatāra* – „teksto nužengimo“ formą, kada Šiva ar Deivė apreiškia dievams ir žmonijai kokį nors šventraštį.

Pavyzdžiui, pasak *Tantrarāja tantras*, mokymas amžių pradžioje buvo Šivos apreikštas aukščiausiai Šaktei (dieviškai, kosminei energijai), o ši per tobulus mokytojus jį perdavė žmonijai. Tačiau hindų tantras Indijos istoriografijoje nėra minimos iki pat VIII–IX a., jos nežinomos ir didžiajame indų *Mahābhāratos* epe, apie jas nieko nerašo ir ankstyvieji kinų piligrimai (Faxian IV–V a., Xuanzang VII a., Yijing VII–VIII a.), keliavę po Indiją ir sukaupę daug svarbios istorinės medžiagos. Turbūt ankstyviausias tantrizmo paminėjimas yra poeto Bāṇabhaṭṭos apsakymas *Kādambarī* (VII a.), kuriame aprašomas klajojantis Pietų Indijos sadhus (indiškai – šventas žmogus), gabenantis su savimi „visą kolekciją palmės lapų manuskriptų, tantrų ir mantrų“.

Viduramžiais ir ypač puraniškuose (*purāṇa* – mito-istoriniai padavimai) tekstuose minima būdvardinė priešprieša

tāntrika / *vaidika* – „tantrinis / vediškas“, kuri nenusako kokios nors specifinės tantrinių tekstų apreiškimo grupės, bet veikiau visus ne vediškos kilmės tekstus ir tradicijas, kurios sau suteikia apreiškimo statusą. Tačiau puranose nerandame jokių užuominų apie tantras seksualumą ar užterštumą, tik apie tai, jog kategorija *tāntrika* sietina su žemesnėmis kastomis. *Vaidika* mokyklos istorijos raidoje gan negatyviai žvelgė į tantrikus dėl nepriimtinių jų praktikos formų. Tantrinės mokyklas sukūrė Šiva, idant klaidingais ir eretiškais mokymais apsaugotų ydingas sielas nuo dar didesnių paklydimų. Juk net ir nūdienos populiariame lygmenyje indai žodį „tantra“ tiesiogiai sieja pirmiausia su magija, okultizmu, amoralumu, tai liudija net ir šiuolaikinė Bolivudo kinematografija, plačiai ir šalia vartojanti terminus *tantrik*, *śaitān*, ar *in-drajāla* („juodoji magija“).

Tāntrika kategorijai priskiriami visi kiti apreiškimai, vadinami *yāmālas*, *āgamas*, *nigamas*, *saṃhitās*, kurie per pastaruosius dvylika šimtmečių susiformavo hindų, džainų ir budistų tradicijose. Vien hindų tradicijoje skiriamos gaudija vaišnavizmo, sahadžijos, pašuprata, kapalika, šaiva sidhanta, sidha kaula, krama,

šrividja, paščimamnaja, nath siddha, aghori, bengalų šakta vaišnavizmas, baulai, tamilų Najanar ir Alvarų tantras, kiekvienai šių mokyklų pateikiant specifinį savų tekstų klasifikavimą. Visos tibetietiškojo budizmo mokyklos (*nyingma*, *kagyū*, *sakya* ir *gelug*), kartu su dzogčenu bei senuoju bonu, yra grindžiamos tantrine liturgija, o vien tibetietiškame budizmo kanone yra daugiau kaip 500 tantrų su dviem tūkstančiais jų komentarų. Bali salos archajiškas hinduizmas ar Šri Lankos theravados budizmo demoniškieji kultai irgi liudija aiškias tantrizmo įtakas. Šiuo metu dvi konstitucinės Nepalo ir Bhutano monarchijos yra vienintelės išlikusios tantrinės karalystės su vyraujančiais tantriniais ritualais ir liturgijomis.

Didžiojo Kašmyro filosofo ir esteto Abhinavaguptos (950–1050) parengtame tantras kompendiume *Tantrāloka* („Tantras šviesa“) matome pastangas sintezuoti visas tuo metu žinomas šaivų tantrines praktikas ir suformuoti savitą tantrinių tekstų hierarchiją, kurią vainikuoja jo paties *Trika* („trinarė“) mokykla. Bet ir čia nerandame aiškaus ir vientiso tantras fenomeno apibrėžimo, tik užuominas apie tantrinių praktikų slaptumą.

ISTORINĖS TANTRIZMO IŠTAKOS

Keblus yra tantrizmo ištakų klausimas. Vieniems mokslininkams tantrų ištakos – tai ikivediškas, nearijų Indo upės kultūroje klestintis moteriškumo, vaisin-gumo, seksualumo kultas, kuris patriarchalinės arijų kultūros užspaudžiamas ir tik po tūkstantmečio prasibrauna į paviršius tekstais ir praktikomis kaip „naujas

apreiškimas“. Anot M. Eliadės, tantrizmo elementus regime ne hinduistinėje, marginalinėje gentinėje Indijos tradicijoje Bengale, Asame ir šiaurės regione.

Kiti, kaip kad J. Woodroffe'as, siekdami apginti tantrizmą, teigia, kad tantras ne tik kad sietinos su brahmaniškos kultūros tęstinumu, bet net yra vidinė

Vedų mokymo esmė ir branduolys. Dažnai šioje pozicijoje apeliuojama į vedų minimus du atsiskyrėlių tipus: kešinai – vienas Rg Veda Saṃhitā himnas aprašo „ilgaplaukius“ (*keśin*) ar „tyliuosius“ (*muni*), kurie labai primena ir dabartinius Indijos atsiskyrėlius. Jie aprašomi kaip nuogi („apsigaubę vėjais“) arba apsiautę raudonais skarmalais. Jie pasižymi neįprastomis patirtimis, juos „apsėda“ dievai ir jie sugeba išėiti iš savo kūno. O *vrātyas* – Atharvavedos 15 knygoje aprašo agresyvių kovotojų bendruomenę, *vrātyas*, kurie gyvena arijų visuomenės paribiuose. Gal tai galėtų būti ne tik hindų jogos, bet ir tantrinių praktikų ištakos?

Dar treči, kaip kad D. White'as, mano, jog tantra yra „autochtoniškos šamaniškos magijos“ ir „brahmaniškos spekuliatyvios scholastikos“ sintezės produktas, neatsiejamas nuo intelektualaus brahmaniškojo elito grupės (White 2000: 18). Tačiau kilmės geografija abejonių nekelia – tai Indija. Tai liudija ir dievybių vardai, ir daugiarankės/daugiagalvės ikonografijos, ir ritualinės praktikos terminija, ir netgi visų hinduizmo ir budizmo tekstų *lingua franca* – sanskritas. Tačiau iš tiesų esminiai tantrinės praktikos elementai (pūja, specifinės mantros, jantros, mandalos, apsivalymo ritualai – nyāsos) taip giliai įsikverbė į visas hinduizmo atšakas, jog jau XIII a. tantra nebuvo laikoma kokia nors atskira religine kryptimi. O per budizmo sklaidą, ir ypač „Šilko kelią“, tantrizmas skverbėsi į visus Rytų ir Pietryčių Azijos regionus.

Neatsakytas lieka klausimas, kas buvo pirmiau – specifinės tantrinės praktikos, kurių pagrindu formavosi tantrinis

teologinis / filosofinis diskursas? Ar priešingai, tam tikros kosmologinės, metafizinės idėjos stimuliuo ir savitų ritualinių praktikų atsiradimą? Aš akcentuoju būtent teologijos sąvoką, nes atsižvelgiant į šių tekstų apreiškimo statusą ir tradicijos nusakomą jų kilmę bei poleminės argumentacijos ir apeliavimo į dievišką žodį vyravimą tekstuose, savaime peršasi teologinė konotacija.

Iki šiol tebėra neišspręstas ir daug debatų keliantis klausimas: kas pirmiau atsirado – hindų ir budistų tantras? Vieni mokslininkai tvirtina, jog tantrizmo ištakos yra budistinės (pvz., Bhattacharyya 1964: 147), kiti jas vienareikšmiškai kildina iš hinduizmo (pvz., Snellgrove 1987). Tačiau panašu, jog seniausios žinomoms tantras, ne specifinių praktikų, o tekstų pavadinimų požiūriu, yra budistinės *Guhyasāmaja Tantra* ir *Hevajra Tantra*, datuojamos tarp III ir VIII a. Bet ir jose nerandame aiškesnio tantras apibrėžimo ar jų klasifikavimo. Nuorodos į vama tantrą („kairės rankos tantrą“) aptinkamos gana vėlai, kaula ir kapalika tekstuose VIII–X a. Į senąją Kiniją gana anksti atkeliavęs tantrinis budizmas darė milžinišką poveikį ypač daosinėms alcheminėms praktikoms (Strickmann 1996). Etiškai sterilus džainizmas Indijoje, neištraukdamas vizualizacijos ir seksualinių elementų, vis dėlto išplėtojo mantros ir jantros teoriją bei praktiką, ypač 64 tantrinių joginių kultą, kurio ištakos nukeliamos net į VI a. Net ir viena iš islamiškų teologinių šientų mokyklų, nizari atšakos izmailizmas Indijoje, patyrė stiprų šaivų tantras poveikį ir suformavo tam tikras sinkretines praktikas, kaip kad *ghatpat* („ašočio ir stalo“) švento vandens bendruomeninė komunija.

TANTRIZMO YPATUMAI IR DEFINICIJOS PROBLEMA

Turėtų nestebinti ir tai, jog atsižvelgiant į plačią semantinę paties termino įvairovę, tekstų ir tradicijų gausą, mokslininkams sunkiai sekasi rasti bendrą, visiems priimtina tantrizmo apibrėžimą. Douglas R. Brooksas teigia, jog tantra nėra kažkas, kas galėtų būti apibrėžta kaip vienatinė, unifikuota kategorija, o veikiau kaip tai, ką religijotyriškai Jonathanas Z. Smithas pavadino „politeti- ne klasifikacija“, pasak kurios, dauguma vienos kategorinės grupės narių pasižymi daugybe skirtingų savybių, todėl derėtų kreipti dėmesį ne į esencializuojamas tapatybes, bet į savitas charakteristikas (Smith 1982: 18). Todėl šiam religiniam reiškiniui nusakyti labiau tiktų antropologijos ir socialinių mokslų pasitelkiamos *emic* ir *etic* kategorijos, pagal kurias tantrizmas visomis savo formomis neabejotinai yra *emic* – lokalus, specifinis, išskirtinis. Kas gi gali vienyti gana skirtingas ir nūnai populiarias tantros formas: hindų šrividja ar šakti tantros sekėjus Indijoje ir Nepale, budistinius gelug mokyklos praktikus Tibete ar budistinio ezoterizmo (*mikkyo*, *Shingon-shū*) adeptus Japonijoje?

Vis dėlto įvairūs mokslininkai pateikia skirtingus sąrašus tam tikrų bendrųjų, universaliųjų (*etic*) šio reiškinių savybių ar charakteristikų, nuo 6 (Jeffrey Kripalas) iki 10 (Douglas Brooksas) ar 18 (Teun Goudriaan). Štai, pasak Douglaso R. Brookso, tokios yra 10 hindų tantros charakteristikų (jos tinka ir budistų bei džainų tantroms):

1) tantriniai tekstai yra ekstra-vediniai, tai yra nepriklauso tradiciniam hindų šventraščių kanonui;

- 2) tantrinės praktikos susijusios su specifinėmis fizinės praktikos formomis, tokiomis kaip ritualiniai apsisvalymai, kūno deifikavimas (*nyāsa*) ar *kuṇḍalini* joga;
- 3) ritualinė vizualizacija ir saviidentifikacija su kuria nors dievybe;
- 4) jos plėtoja įmantrius samprotavimus apie garso prigimtį ir visada pasitelkia mantras kaip soteriologinį dvasinės praktikos įrankį;
- 5) jos naudoja simbolines psichokosmologines diagramas, tokias kaip jantros ir mandalos;
- 6) jos ypatingą vaidmenį suteikia mokytojui, guru;
- 7) jos pasitelkia bipolarų kosmologinį ir fiziologinį dievų ir deivių simbolizmą, suteikia svarbų vaidmenį moteriškajam aspektui;
- 8) jos yra slaptos, ezoterinės;
- 9) jos naudoja paprastai religijos draudžiamus elementus (alkoholį, mėsą, seksualinius santykius);
- 10) joms būtinos specifinės iniciacijos (*dīkṣa*), kuriose kasta ir lytis nėra svarbūs elementai (Brooks 1990: 55).

Problema yra ta, jog nėra aišku, kiek iš šių savybių yra būtinos, kad religinis fenomenas galėtų būti vadinamas „tantriniu“, o kita vertus, Indijoje egzistuoja ne viena tradicija, pasižyminti šiomis savybėmis, tačiau kategoriškai atsisakanti būti siejama su „tantrizmo purvais ir skandalais“. Svarbus yra ir specifinis sociokultūrinis įvairių tantrizmo formų skirtingose šalyse ir kultūrose kontekstas, savita ir jų istorinė raida, politinė įtaka. Vis dėlto *mantram*, *tantram* ir *yantram* sąvokų simbiozė yra svarbus komponentas.

Neseniai turbūt žymiausias tantrizmo nūdienos tyrinėtojas Davidas G. White'as pasiūlė gana platų darbinį tantrizmo apibrėžimą, kuris, atrodo, daugeliui mokslininkų gali būti priimtinas: „Tantra – tai Azijos tikėjimų ir praktikų visuma, grindžiama principu, jog mūsų patiriama visata yra ne kas kita, kaip konkreti dieviškos energijos raiška, sukurianti ir palaikanti visatą, prie kurios siekiama rituališkai priartėti ir kūrybiškai nukreipti tą energiją išsivadavimo link žmogaus mikrokosme“ (White 2000: 9). Šis tarsi pernelyg abstraktus apibrėžimas leidžia sutelkti į vieną visumą gana skirtingas tantrizmo praktikos ir teologijos formas visoje istorinėje raidoje ir geografinėje jos paletėje.

Iš tiesų, pažvelgę į skirtingų tantrinių tradicijų tekstus, matome, jog juose aptariami labai įvairūs dalykai: kosmoso sukūrimo ir pasaulio istorijos, daugybės vyriškų ir moteriškų dievybių funkcijos ir ikonografijos aspektai, įvairūs ritualiniai dievybių garbinimo būdai, magijos, užkalbėjimų ir būrimų, ezoterinės anatomijos ir fiziologijos, *kuṇḍalīnī* gyvatės sužadavimo būdai, kūniško ir mentalinio apsivalymo technikos, mantros, jantros ir mandalos, nušvitimo prigimties sampratos, galiausiai metafizinės sakralaus seksualumo sampratos. Tantrinė praktika – tai sistemingas judėjimas savo paties ašies ir universalaus centro link, pasitelkus išorinius ritualus ir intensyvias meditacines, vizualizavimo pratybas siekiant suderinti savo psichinę energiją ir sąmonę su dievybe, su kuria tapatinamasi. Tai, kas pradžioje patiriama kaip kliūtytys – mūsų sąmonėje slypintys demoniški ar gyvūniški impulsai, – transformuo-

jama į pozityvias dieviškas energijas, gebas, išmintis, kurios artina prie vidinio centro. Ryšys tarp išorės ir vidaus kategorijų tampa pamatinis, riba išnyksta, vidinė ašis tampa ir socialine ar net politine kategorija (*tantraraja*, *chakravartin*).

Struktūriškai žvelgiant, atskiriamos dvi tantrinės praktikos kryptys: *dakṣiṇācāra* – „dešinėsios rankos kelias“, derantis su ortodoksaliaja (*āstika*) hinduizmo ideologija ir jos propaguojamomis moralinėmis vertybėmis. Ir *vāmācāra* – „kairiosios rankos praktika / pasiekimai“, sinonimiškas *vāmaṃgā* – „kairysis kelias“, šis terminas vartojamas norint nusakyti heterodoksinę (*nāstika*), priešingą vėdiškajai, praktiką (*sādhana*), kurioje pasitelkiamos draudžiamos visuomenėje priemonės. Šioje kryptyje pasitelkiamos draudžiamos visuomenėje priemonės – penki M (*pañca-makāra*): *madya* (vynas), *maithuna* (ritualiniai seksualiniai santykiai), *māṃsa* (mėsa), *matsya* (žuvis) ir *mudrā* (grūdai). Vyrauja principas – nėra nieko ydingo, viskas tiesiog energijos forma, ir tereikia perkeisti jos kokybę.

Koks tuomet vaidmuo tantrroje tenka seksualumui? Taip, iš tiesų daugelis tantrų aprašo seksualinius ritualus, vyno ir mėsos vartojimą bei kitus nuodėmingus elementus. Hindų tantrose seksualinė vyro ir moters jungtis suvokiama kaip dieviškos poros – Šivos ir Šaktės, simbolizuojančių kosminio pirmapradžio vyriškumo (*puruṣa*) ir moteriškumo (*prakṛti*), aktyvaus ir pasyvaus principų – jungtį. Budistinėse tantrose, priešingai, ši jungtis simbolizuoja aktyvios vyriškos atjautos (*karuṇa*) ir pasyvios moteriškos išminties (*prajñā*) jungtį, laiduojančią nušvitimą. Atskirais atvejais ši jungtis įgy-

vendinama ir fizinės sueities būdu, tačiau dažniausiai ji yra grynai simbolinė, internalizuota vaizduotėje. Seksualiniai vyro ir moters skysčiai laikomi galios substancija, ir kai kurie tekstai, pavyzdžiui, budistinė *Candamahārosana-tantra*, teigia, jog šie skysčiai turi būti rituališkai suvartojami. Nors tokios praktikos yra labai retos ir mokslininkai iki šiol nesutaria, kiek tokie fragmentai turėtų būti interpretuojami simboliškai, metaforiškai, o kiek – tiesiogiai.

Vienas svarbus aspektas, analizuojamas tekstuose, susijęs su fizine vyro ir

moters jungtimi – ar vyro sėkla turėtų būti išliejama, ar tik sublimuojama vyro kūne ir koks vaidmuo šiame procese tenka moteriai? Hindų kaula tantrose kalbama apie tiesioginį fizinį ryšį, naikinantį takoskyrą tarp žemiško ir transcendentinio pasaulių bei juos suvienijantį. Kašmyro tantriniame šaivizme vyrauja praktikos vaizduotės lygmenyje. Tačiau beveik visos tantrinės mokyklos teikia svarbią reikšmę emocijoms, seksualumui kaip priemonei atlikti vidinį transformacinį veiksma, „atspindintį ir atkartojantį Šivos ir Šaktės jungties palaimą“.

TANTRA IR ANKSTYVASIS KOLONIJINIS DISKURSAS

Vis dėlto „tantrizmo“ kaip akademinės kategorijos atsiradimas neatsiejamas nuo istorinio Vakarų ir Indijos vaizduočių susitikimo, įvykusio kolonijiniu laikotarpiu sulydant skirtingus tekstus ir savitas tradicijas į vientisą reiškinių. Tantrės diskursas buvo susijęs su seksualumo problema modernioje Europoje. Jau nuo romantizmo laikotarpio „mistinis Orientas“ buvo įsivaizduojamas kaip egzotiškas vitališko juslingumo ir draudžiamo seksualumo pasaulis. O nuo Viktorijos laikų, kai seksualumas davatkiškai represuojamas, iškyla ir priešingas polius – slaptas žavėjimasis įvairiomis asocialiomis seksualumo formomis: homoseksualumu, transvestizmu, fetišizmu, sadizmu, satyrazė, nimfomanija ir kt., detaliai aprašytomis itin populiariame anuo metu Richardo von Krafft-Ebingo vadovėlyje *Psychopathia Sexualis: eine Klinisch-Forensische Studie* (Krafft-Ebing 1886). Pasak orientalizmo kritiko Edwardo Saido, imperializmas visada buvo genderinis (lyti-

nis) projektas, todėl „orientalizmas įgavo perversinį pavidalą kaip ‘vyriškos galios fantazija’, kuri dėl Vakarų galios ir naudos seksualizavo feminizuotą Orientą“ (McClintock 1995: 14).

Gana greit tantrizmas tampa visų indiško proto ydų radikaliausiu įsikūnijimu, ypač didelį pasibjaurėjimą keliančiu krikščionių misionieriams, kurie ima daryti rimtą ideologinę įtaką kolonijinei britų administracijai kviesdami socialiai ir kultūriškai išlaisvinti, emancipuoti vietinius. Anot Ronaldo Indeno, orientalistų įsivaizduojama Indija buvo sukonstruota kaip esmingiausias Vakarų „kitoniškumas“, kurio aistringumas, iracionalumas ir moteriškumas buvo suvokiamas kaip radikaliai priešingas modernios Europos racionalumui, vyriškumui ir moksliskumui (Inden 1990: 49). Šitaip tantra atrenkama kaip Indijos kultūros tamsiausias, iracionaliausias elementas, egzotiškiausias visada egzotiško Oriente aspektas. Tantra tampa

vakarietišku fantazijų, baimių ir lūkesčių įsikūnijimu, unikaliu psicho-spiritualistiniu mokslu bei seksualine akrobatika.

Kolonizavimas buvo neatsiejamas ir nuo pastangos kategorizuoti, klasifikuoti bei analizuoti pavergtuosius siekiant juos geriau valdyti. Konstruojant „hinduizmo“ kategoriją, buvo siekiama paaiškinti istorinį hinduizmo įtakos ir galios nuosmukį, atvėrusį kelią islamiškam, o vėliau ir britiškam, Indijos užkariavimui. Tokioje religijos istorijos revizijoje ypatingas vaidmuo teko tantrai, kuriai buvo suverčiama atsakomybė už Indijos religijų nuopuolį, „tyrų ir sakralių“ hinduizmo vertybinių pamatų išjudinimą.

Istoriškai žvelgiant į vakarietišką tantrizmo recepciją, turbūt pirmasis tantras terminą fragmentiškai paminėjo orientalistas Seras Williamas Jones'as savo 1790 m. esė „On the Literature of the Hindus“. Netrukus juo paseka ir kitas žymus sanskritologas H. T. Colebrookas, kuris tantra pavadina visą hindų religinės praktikos klotą kaip vedų religijos antipodą. Vedos jam – tyras senasis monoteizmas, o tantrizmas – išsigimęs politeizmas ir stambeldystė. Šitaip per tantras percepciją ankstyvoji orientalistų indofilija ima transformuotis į kritinę indofobiją.

Aktyviai hinduizmo ir tantras įvaizdį konstruoja krikščionių piligrimai ir misionieriai. Prancūzų misionierius Abbé Dubois, 30 metų dirbęs Indijoje, savo knygoje *Hindu Manners, Customs, and Ceremonies* (publikuota 1807 m.) jau viešai pasmerkia išsigimusį hinduizmą ir ypač iškrypusį, pasileidusį tantrinį jo aspektą. Baptistų misionierius Williamas

Wardas 1817 m. rašo, kad labiausiai išsigimusias ir ištvirkusias praktikas Indijoje legitimuoja demoniški *tuntru* tekstai, apie kuriuos „net išsilavinusiems brahmanams gėda kalbėti“. Pasak jo, trys tantrinių praktikų aspektai yra gėdingiausi: kastinių santykių pažeidimai, draudžiamų produktų vartojimas ir seksualinis palaidumas. Šių trijų „gėdingų“ aspektų aptarimas ateityje tampa normatyviu tarp Vakarų mokslininkų ir misionierių. Anot britų istoriko Talboys Wheelerio (1874), tantra faktiškai yra „kultas, kuriame nuogumas yra garbinamas bakchanališkose orgijose, kurių tiesiog neįmanoma aprašyti“.

Kitas Indijos tyrėjas H. H. Wilsonas 1828 m. tantras apibūdina jau kaip bendrinę, vientisą tekstų grupę. O 1894 m. sanskritologas Seras M. Monier-Williamsas, remdamasis jau įsitvirtinusių vakarietišku „hinduizmo“ konstruktu, pradeda vartoti sąvoką „tantrizmas“ kaip monolitinės Indijos religinės praktikos ar atšakos terminą. „Tantrizmas – tai vėlyviausia ir primityviausia hinduizmo raidos pakopa“, – sako jis (Williams 1894: 122–123).

XX a. pradžioje tantrizmas faktiškai visai eliminuojamas iš vakarietišku akademinių tyrimo laukų, nes traktuojamas kaip ekstravagantiškos satanistinės juodosios mišios, primenančios romėniškų saturnalių, Dionizo *sporagmos* ir Dantės *Inferno* derinį. „Gėdingoms“ tantrizmo praktikoms suverčiama atsakomybė ne tik už hinduizmo išsigimimą ir jo nuopuolį nuo tyro vedų laikotarpio aukso amžiaus. Gan greitai jis apkaltinamas ir istoriniu budizmo sugadinimu. Pasak

tibetologo L. Austine'o Waddello, pirma-
pradis tyras, sokratiškai etiškas budiz-
mas, pradžioje mažai ką bendro turėjęs
su religija, ilgainiui degraduoja į prieta-
ringą religiją, kol galiausiai įžengia į ga-
lutinę „pusiau demonišką, perversišką
tantrinę pakopą“. Budologas Benyo-
toshas Bhattacharyya irgi teigia, jog „tan-
triniuose tekstuose aprašomos istorijos
yra tokios atstumiančios, kad išskyrus
kelis, visi gerbiami mokslininkai visas
jas pasmerkė <...>. Nederėtų pamiršti,
kad net visa dabartinė hindų populiacija
Indijoje kasdienėse savo praktikose
laikoma tantras pančiuose; <...> ir kenčia

nuo tos pačios ligos, kuria susirgo prieš
1300 metų ir kuri sunaikino jos gyvybin-
gumą“ (Bhattacharyya 1964: 147).

Svarų vaidmenį suvaidina ir arijų ra-
sės teorija, kurios europiniai skelbėjai –
F. M. Mulleris, I. Tayloras, G. Oppertas
ir kiti – ima teigti, jog šią vyrišką, patri-
archalinę, iš šiaurės atkeliavusių „tyrų-
jų“ rasę Indijos subkontinente pamažu
„apnuodija“ ir užvaldo matriarchalinę,
moteriška vietinių ne arijų, draavidų re-
liginė kultūra. Teigiama, jog būtent iš šio
archajiško kultūrinio klando atsirado po-
liteizmas, stabmeldystė ir degradavusio
tantrizmo praktikų daigai.

IŠVADOS

Tad matome, kad XIX a. pabaigos
Vakarų visuomenei viena grėsmingiau-
sių perversijų atrodė religijos ir juslingu-
mo sferų suplakimas prisidengiant trans-
cendentiniais idealais. Religija ir seksualumas
privalėjo būti atskirti, antraip tai
kėlė grėsmę puristiniams visuomenės
sambūvio idealams. Heteroseksualus
vedybinis gyvenimas buvo vienintelis *via
media* (tarpinis kelias) tarp perdėto celi-
bato ir seksualinio ištvirkimo. Ir šiame
kontekste svarbūs tampa seksualumo
Indijoje vaizdiniai, nes „kiek imperinis
projektas buvo susijęs su 'kūno koloni-
zavimu' – sisteminė kolonizuotųjų kūnų
ir ligų analize, diagnoze ir institucine
kontrole, tiek jis siejosi ir su 'seksualumo
kolonizavimu' – kolonizuotųjų seksualini-
nių papročių ir nukrypimų nuo normos
klasifikavimu bei kontrole“ (Urban 2003:
57). Indų vyrus vertinant kaip išglebu-
sius ir silpnus, o moteris – kaip aistrin-

gas, atvirai gundančias ir nepasotinamas,
tantra vakariečiams greit tapo indiško
ištvirkimo reprezentacija, nes sulydė re-
ligingumą su seksualumu pažeidžiant
kastų ir įprastus vedybinių gyvenimo
normatyvus. Su jos pagedusia tantrine
kultūra Indija buvo suvokiama kaip tur-
būt vienintelė pasaulio šalis, kurioje
„keista seksualinių santykių patologija,
perversiški instinktai ir mentaliniai su-
trikimai tampa religinių kultūrų dalimi“
(Oman 1903: 165), o šaktizmą „mes gali-
me vertinti kaip epideminę ir socialinę
neurozę, kuri, beje, yra įdomi neurologi-
jos mokslui“ (Faddegon 1940: 333). Taigi
tantrizmo percepcija kolonijiniu laikotar-
piu atspindėjo Vakarų kultūroje vykusius
procesus ir seksualumo sampratos nuos-
tatų kaitą bei liudija orientalistinę ten-
denciją patologizuoti visą Indijos kultūrą,
kad būtų suteiktas ideologinis pagrindas
misionieriškai veiklai.

Literatūra

- Babb Lawrence. 1996. *Absent Lord: Ascetics and Kings in a Jain Ritual Culture*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Bhattacharyya Benyotosh. 1964. *An Introduction to Buddhist Esotericism*. Benares: Chowkhamba Sanskrit Series Office.
- Brooks Douglas R. 1990. *The Secret of the Three Cities: An Introduction to Hindu Sakta Tantrism*. Chicago: University of Chicago Press.
- Faddegon Barend. 1940. Brahmanisme en Hindoeïsme, G. van der Leeuw ed. *De Godsdiensten der Wereld*, vol. 1. Amsterdam: H. Meulenhoff.
- Gray David B. 2016. Tantra and the Tantric Traditions of Hinduism and Buddhism, *Oxford Research Encyclopedia of Religion*. Oxford University Press. <<https://oxfordre.com/religion/view/10.1093/acrefore/9780199340378.001.0001/acrefore-9780199340378-e-59>> [žiūrėta 2019 08 27]
- Guenther Herbert V. 1994. *The Life and Teaching of Naropa*. New York: Oxford University Press.
- Inden Ronald. 1990. *Imagining India*. Oxford: Basil Blackwell.
- Khan Dominique-Sila. 2000. Conversation between Guru Hasan Kabiruddm and Jogi Kanipha: Tantra Revisited by the Isma‘ili Preachers, David Gordon White (ed.). *Tantra in Practice*: 285–295. N. J.: Princeton University Press.
- Krafft-Ebing Richard von. 1886. *Psychopathia Sexualis: eine Klinisch-Forensische Studie*. Stuttgart: Verlag von F. Enke.
- McClintock Anne. 1995. *Imperial Leather: Race, Gender, and Sexuality in the Colonial Context*. New York: Routledge.
- Monier-Williams Monier Sir. 1899. *Sanskrit-English Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- Monier-Williams Monier. 1894. *Hinduism*. London: Society for Promoting Christian Knowledge.
- Oman J. C. 1903. *The Mystics, Ascetics, and Saints of India*. London: T. F. Urwin.
- Padoux André. 1990. *Vāc: The Concept of the Word in Selected Hindu Tantras*. Albany: State University of New York.
- Smith Jonathan Z. 1982. *Imagining Religion: From Babylon to Jonestown*. Chicago: University of Chicago Press.
- Snellgrove David. 1987. *Indo-Tibetan Buddhism: Indian Buddhists and Their Tibetan Successors*. London: Sirindia.
- Strickmann Michel. 1996. *Mantras et mandarins. Le bouddhisme tantrique en Chine*. Paris: Gallimard.
- Urban Hugh B. 2003. *Tantra: Sex, Secrecy, Politics, and Power in the Study of Religion*. Berkeley: University of California Press.
- White David Gordon. 2000. Introduction, David Gordon White (ed.). *Tantra in Practice* 3–40. N. J.: Princeton University Press.